

ALLMÄNHETENS FÖRTROENDE FÖR PANDEMI-HANTERING OCH FRAMTIDA CIVIL BEREDSKAP

RIKARD BENGTSSON OCH DOUGLAS BROMMESSON

Sammanfattning

Allmänhetens förtroende för samhällsaktörers hantering av coronapandemin utgör en central frågeställning vad gäller pandemin, särskilt i ljuset av Sveriges jämförbart höga förtroendenivåer i kombination med att den svenska strategin för att hantera krisen inledningsvis avvek från nordiska och europeiska grannländers strategier. I kapitlet analyseras dels allmänhetens förtroende för privata och offentliga samhällsaktörers hantering av coronapandemin, dels hur hanteringen av pandemin inverkar på förtroendet för civil beredskap inför en framtida kris. Resultaten speglar skillnaderna i förtroende mellan olika aktörer, med högt förtroende för central statsförvaltning och regioner, medan förtroendet för andra medborgare, kommuner, EU och privat näringsliv är lägre. Skillnaderna analyseras utifrån kön, ålder, inkomst, hemvist och politisk orientering. Kapitlet innefattar också en jämförelse av data från pandemins första våg (Corona-SOM våren 2020) och tredje våg (SOM 2021) som visar på såväl kontinuitet som förändring i allmänhetens förtroende, i den omedelbara pandemi-hanteringen och vad gäller beredskapen inför en framtida kris.

Det är i kristider som samhällssammanhållningen sätts på prov och allmänhetens förtroende för myndigheter och andra samhällsaktörer ställs på sin spets. Coronapandemin har på ett unikt sätt utmanat människors vardag och samhällets funktionalitet och samhällsaktörer av olika slag har tvingats att agera på nya sätt för att hantera utvecklingen. Denna process är naturligtvis inte unik för Sverige, men i perspektivet att den svenska krishanteringsstrategin i jämförelse med de flesta andra länder byggde på rekommendationer och riktlinjer snarare än tvingande lagstiftning så framträder frågan om allmänhetens förtroende för olika samhällsaktörers agerande under osäkra förhållanden som central för att strategin ska kunna fungera.

Förtroende kan ses som ett grundläggande samhällselement. Ju högre förtroende människor har för varandra och för samhällets institutioner, desto mer välfungerande blir samhället därför att ekonomiska utbyten och transaktioner och mellanmänniskt samarbete möjliggörs och samhällsresurser frigörs och kan användas mer effektivt än i ett lågtlitland med omfattande kontrollmekanismer. I internationell jämförelse framställs Sverige och de andra nordiska länderna ofta som länder med hög grad av samhälleligt förtroende (OECD, 2022; Ortiz-Ospina & Roser, 2022).

Förtroende är till del erfarenhetsbaserat och därför är det rimligt att tänka sig att individers egna upplevelser och erfarenheter av exempelvis kriser spelar roll för vilket förtroende man har för beredskapen att hantera framtida kriser eller t o m krig. Mer specifikt innebär det att erfarenheterna från pandemihanteringen kan tänkas påverka allmänhetens syn på såväl totalförsvarets förmåga i den dramatiskt försämrade europeiska säkerhetssituationen till följd av Rysslands allt aggressivare utrikespolitik och krigföring i Ukraina, som samhällets förmåga att hantera framtida fredstida kriser.

Mot denna bakgrund fokuserar vi i det här kapitlet dels på frågan om allmänhetens förtroende för olika aktörers hantering av pandemin, dels på frågan om hur dessa erfarenheter påverkar förtroendet för framtida civil beredskap för att hantera kriser eller t o m krig. Vilket förtroende har allmänheten haft för olika samhällsaktörers hantering av coronapandemin? Finns det väsentliga skillnader i förtroendenivåer för olika aktörer och hur varierar i så fall dessa? Går det att skönja en förändring över tid mellan förtroende i den initiala fasen av pandemin (våren och försommaren 2020) och den tredje fasen under hösten 2021? Och hur ser allmänheten på framtida civil beredskap i ljuset av pandemihanteringen?

Förtroende som centralt samhällskitt

Förtroende framhålls ofta som ett centralt samhällskitt, som binder samman samhällets olika delar och aktörer och gör att samhället fungerar och utvecklas på ett positivt sätt. Forskningen om förtroende pekar på dels vikten av förtroende i mellanmänskliga relationer, det som brukar benämnas som tillit, för att utbyte och samvaro/samarbeten mellan människor ska fungera, dels betydelsen av människors förtroende för myndigheter och institutioner för samhällets funktionalitet, stabilitet och legitimitet. I praktisk mening innebär en hög grad av förtroende för det offentliga att efterlevnaden av regler, lagar och rekommendationer är hög och att kostsamma efterlevnads- och kontrollsystem kan reduceras och resurser istället användas för annat. I krissammanhang omsätts en hög grad av förtroende i att människor dels litar på att myndigheter agerar för att hantera krisen på bästa sätt, dels tar ansvar för sin egen och andras välfärd och säkerhet, dvs bidrar till samhällets motståndskraft (Spadaro m.fl., 2020). Den svenska coronastrategin är ett exempel på en strategi som bygger på ett sådant antagande om en hög grad av förtroende i det svenska samhället, vilket ansågs möjliggöra mindre ingripande och begränsande åtgärder från det offentligas sida (Johansson m.fl., 2021; Pierre, 2020).

Förtroendebegreppet är komplext och kan förstås på en rad olika sätt. En vanligt förekommande ansats i forskningen handlar om att förtroende utgörs av uppfattningar – perceptioner – om dels den omgivning en individ befinner sig i, dels de individer personen ifråga interagerar med. Förtroende är i detta ljus erfarenhetsbaserat och relationellt, dvs återfinns i sociala sammanhang. Den här tankegången är central i litteraturen om socialt kapital (Putnam, 1993). En annan huvudfåra i

förtroendeforskningen ser förtroende som en individs subjektiva respons på kollektiva aktörers agerande, exempelvis myndigheters utförande av olika samhällsfunktioner (Rothstein, 2005). Förklaringar till grad av förtroende inbegriper då individers uppfattningar om olika aktörers ansvarstagande, effektivitet, resurser, kapacitet, transparens och rättvisa/opartiskhet, för att nämna några framträdande dimensioner i forskningen på området (OECD, 2017; Spadaro m.fl., 2020). Även denna tankegång pekar på betydelsen av individers erfarenheter och uppfattningar, och eftersom dessa kan skilja sig åt gentemot olika kollektiva aktörer kan vi tänka oss att allmänheten hyser olika grad av förtroende för exempelvis olika myndigheter eller för olika privata och offentliga aktörer (Fitzgerald & Wolak, 2016:132; Christensen & Lægread, 2005:487–490; se även Berg & Johansson, 2020:291–293).

Undersökningen som ligger till grund för detta kapitel tar fasta på båda dessa dynamiker och undersöker allmänhetens förtroende för dels andra medborgare, dels olika typer av samhällsaktörer, såväl offentliga (kommuner, regioner, stat, EU) som privata (civilsamhället och näringslivet). Vår ansats relaterar därmed också till frågan om graden av samvariation mellan mellanmänniskt och institutionellt (samhällsorienterat) förtroende. Forskningen pekar på en koppling mellan dessa två dimensioner, men hur stark denna koppling är och hur sambandet ser ut i termer av kausalitet förblir en öppen fråga (Van Ryzin, 2007:527; Fitzgerald & Wolak, 2016:131–132, 142).

Som bekant är förtroendet för en viss aktör eller det offentliga generellt inte homogent i samhället – när vi talar om ”allmänhetens” förtroende rymmer det i själva verket en stor variation mellan olika grupper i samhället. Forskningen pekar återkommande på några framträdande variabler som kan förklara variation i grad av förtroende (för en mer utförlig diskussion kring dessa variabler, se Bengtsson & Brommesson, 2022). En potentiellt intressant sådan variabel är ålder. Människor i högre ålder har generellt sett större erfarenhet av kontakter med myndigheter och kan därför antas värdesätta dessa mer och ha högre grad av förtroende för dessa än vad andra åldersgrupper gör/har. Samtidigt kan man tänka sig att i just pandemisammanhanget fungerar det annorlunda: äldre människor var generellt sett mer utsatta för pandemins verkningar och närmare myndigheternas försök till hantering av pandemin. I den utsträckning som krishantering var bristfällig eller misslyckades, särskilt i inledningen av pandemin, kan vi förvänta oss ett lägre förtroende hos de äldre än hos andra åldersgrupper.

Vidare vet vi från tidigare studier att det finns en könsdimension vad gäller förtroende: kvinnor hyser generellt sett högre förtroende för det offentliga än vad män gör. Utbildning är annan variabel av potentiellt intresse: högre utbildning inbegriper generellt sett större kännedom om samhällets funktionalitet, vilket kan förväntas ge högre förtroendenivåer. På samma sätt kan förtroende samvariera med inkomstnivå där höginkomsttagare kan förväntas ha en mer positiv perception av samhällets funktionalitet. Härtill kan nämnas politisk orientering. Personer till vänster på den traditionella politiska skalan värdesätter i högre grad den offentliga

sektorn och kan därför förväntas hysa högre förtroende för offentliga myndigheter (se Holmbergs kapitel om allmänhetens bedömning av kvalitet i offentlig verksamhet i denna volym). På motsvarande sätt kan vi förvänta oss att personer till höger på det politiska spektrumet hyser högre förtroende för näringslivet än vad personer till vänster gör. Slutligen är stad-/landsbygd dimensionen av intresse. Människor på landsbygden kan förväntas ha lägre förtroende för staten och central statsförvaltning på grund av ett uppfattat längre avstånd till dessa än vad som gäller för människor i städer. Omvänt kan tänkas att avståndet till kommunal förvaltning och service uppfattas som kortare i mindre landsbygdskommuner. I vår analys nedan fokuserar vi på dessa variabler – ålder, kön, utbildning, inkomst, politisk orientering och hemvist (stad/landsbygd) – för att förstå hur förtroendet för andra medborgare och olika samhällsaktörer fungerar.

Allmänhetens förtroende för olika aktörers hantering av pandemin

Tidigare forskning om samhällsförtroendet i Sverige visar hur allmänhetens förtroende skiftar mellan olika aktörer. Som en övergripande bild kan noteras att regering och riksdag åtnjuter högre förtroende än exempelvis kommunerna och att variationen i förtroende mellan olika myndigheter är förhållandevis stor (Martinsson & Andersson, 2021).

Vi kan konstatera att även i den unika situation som pandemin utgjort har allmänhetens förtroende för olika aktörers hantering av pandemin varierat. Under pandemins inledning åtnjöt vissa offentliga aktörer, framför allt staten och regionerna, relativt sett ett högt förtroende, medan andra, som kommuner och länsstyrelser, ett tydligt lägre förtroende (Bengtsson, Brommesson & Edström, 2020). Tabell 1 redovisar denna variation i förtroendenivåer under hösten 2021, baserat på den nationella SOM-undersökningen 2021. Vi ställde frågan *Hur stort förtroende har du för följande aktörers hantering av coronapandemin?* och de svarande fick välja mellan svarsalternativen mycket lågt förtroende, lågt förtroende, varken lågt eller högt förtroende, högt förtroende eller mycket högt förtroende. Noterbart är att utöver variationen bland offentliga aktörer i Sverige så är förtroendet för andra medborgares hantering av pandemin avsevärt lägre än motsvarande förtroende för myndigheter och andra kollektiva aktörer. Det ger anledning till eftertanke eftersom existerande forskning förväntar sig ett visst samband mellan mellanmänskligt och institutionellt förtroende. Vi kan också konstatera att förtroendet för näringslivet och inte minst civilsamhället är förhållandevis högt; krishantering är inte enbart en offentlig uppgift och allmänheten hyser relativt högt förtroende för icke-offentliga aktörers arbete. Här kan slutligen noteras att förtroendet för EU som krishanteringsaktör ligger på en relativt låg nivå, vilket är intressant i ljuset av dels nedstängningen av den fria rörligheten inom EU och en nationalistisk reflex i pandemihanteringen, men det samtidiga upprättandet av ett mycket omfattande ekonomiskt hjälppaket (framförhandlat under 2020) och den gemensamma EU-upphandlingen av vaccin.

Tabell 1 Förtroende för olika aktörers hantering av pandemin, hösten 2021 (procent)

Aktör	Mycket lågt förtroende	Lågt förtroende	Varken lågt eller högt förtroende	Högt förtroende	Mycket högt förtroende
Medborgare	8	21	45	23	4
Civilsamhälle	3	8	42	39	8
Näringsliv	4	10	44	37	6
Kommun	4	10	35	42	9
Region	4	8	25	45	19
Länsstyrelse	4	9	38	37	13
Försvarsmakten	4	7	42	35	12
Staten	8	10	28	40	14
EU	7	10	40	35	9

Kommentar: Frågan löd 'Hur stort förtroende har du för följande aktörers hantering av coronapandemin?'. Svarsalternativen framgår av tabellen. Tabellen redovisar *andelen* av de svarande som angett att de har mycket lågt, lågt, varken lågt eller högt, högt eller mycket högt förtroende för olika aktörers hantering av pandemin. Antal svarspersoner varierar mellan 1 105–1 476.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Genom bivariata regressionsanalyser där korrelationen mellan olika typer av grupp-tillhörigheter och förtroendet analyseras kan vi ta ett steg vidare från de deskriptiva och övergripande förtroendenivåerna. I tabell 2 redovisas dessa resultat och där ser vi hur framför allt ålder, politisk orientering och inkomst har signifikanta samband med förtroendenivåerna. I fallet med ålder ser vi hur högre ålder har ett positivt samband med förtroendet för andra medborgares hantering av pandemin, men också för civilsamhällets och statens hantering samt, på en lägre signifikansnivå, också för näringslivets, kommunernas och regionernas hantering av pandemin. Högre ålder är med andra ord associerat med högre förtroende. Än starkare samband ser vi i fallet med politisk orientering. Svarande med en vänsterorientering har signifikant högre förtroende för civilsamhällets, kommunernas, regionernas, länsstyrelsernas, Försvarsmaktens och statens hantering av pandemin, jämfört med svarande med högerorientering. Samtidigt är det intressant att notera att svarande med högerorientering har signifikant högre förtroende för näringslivets och EU:s hantering av pandemin, jämfört med svarande till vänster. Slutligen vad gäller inkomst ser vi hur högre inkomst är associerat med signifikant högre förtroende, i alla fall för andra medborgares, civilsamhällets, kommunernas, regionernas, länsstyrelsernas, Försvarsmaktens, statens och EU:s hantering av pandemin. Dessa samband mellan å ena sidan högre ålder, vänsterorientering och högre inkomst, och förtroende å den andra sidan följer således det förväntade mönstret.

Tabell 2 Bivariat regressionsanalys: Effekt av grupptillhörighet på förtroendet för hanteringen av pandemin, 2021 (ostandardiserade B-koefficienter)

Aktör	Medborgare	Civilsamhälle	Näringsliv	Kommun	Region	Länsstyrelse	Försvarsmakten	Staten	EU
Kön	-.113*	-.105*	-.043	-.014	.038	.027	-.073	.090	.092
Ålder	-.704***	-.366***	-.265**	-.263**	-.212*	-.153	.210	-.486***	-.095
Politisk orientering	-.031	.492***	-.376***	.421***	.579***	.724***	.271*	1.068***	.712***
Utbildning	-.135	-.199*	-.069	-.014	-.012	-.103	-.124	-.157	-.053
Inkomst	-.271*	-.434***	-.207	-.276*	-.618***	-.367**	-.323*	-.592***	-.315*
Stad/land	.039	-.011	.017	.011	.207	.102	.069	-.091	-.276*

Kommentar: Tabellen redovisar ostandardiserade B-koefficienter. Beroende variabel: förtroende för agerandet under pandemin, 1–5 där 1 är högt och 5 lågt. Negativa samband indikerar därför att högre värde på den oberoende variabeln har positiv effekt på förtroendet. Oberoende variabler: Kön: Kvinna 0, man 1. Ålder: fyrdelad, 0,25=16–29 år, 0,50=30–49 år, 0,74=50–64 år, 1=65–85 år. Politisk orientering 0,2=klart till vänster, 0,4=något till vänster, 0,6= varken eller, 0,8=något till höger, 1=klart till höger. Utbildning: 0,25=låg (dvs. max grundskola el. motsv.), 0,50 medellåg (dvs. max gymnasium, folkhögskola el. motsv.), 0,75=medelhög (dvs. eftergymnasial utb., högsk./univ. kortare än 3 år), 1=hög (dvs. högskola/universitet 3 år eller längre/forskarutbildning). Sammanlagd hushållsinkomst: 0,33=max 300 000 kr, 0,66=301 000–800 000 kr, 1=mer än 800 000 kr. Stad/land: 0,25=ren landsbygd, 0,50=mindre tätort, 0,75=stad eller större tätort, 1=Stockholm, Göteborg, Malmö. *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Utvecklingen av samhällsförtroendet under pandemin

Pandemins utveckling under 2020 och 2021 gav upphov till en stor mängd myndighetsinitiativ, lagstiftning, ekonomiska insatser liksom frivilliginsatser. Successivt övergick den inledande abrupta krishanteringen till mer av långsiktig strategi. Efter den chockartade inledningen av pandemin med många dödsfall, oerhörd belastning på intensivvården och brister i äldreomsorgen kom över tid insikten att pandemin inte var snabbt övergående utan skulle prägla samhällets alla delar under lång tid. Mot den här bakgrunden finns det anledning att förvänta sig att människors förtroende för olika aktörers hantering av pandemin förändrades över tid. De frågor som vi ställde i den nationella SOM-undersökningen hösten 2021 under pandemins tredje våg och som redovisas i tabell 1 och 2 ställde vi också i den speciella corona-SOM-undersökning som genomfördes under perioden april-juni 2020, dvs i pandemins inledande skede (se Bengtsson, Brommesson & Edström, 2020, för en redovisning av huvudsakliga resultat). Denna parallella data ger oss alltså en möjlighet att jämföra förtroendenivåer i olika faser av pandemin. Tabell 3 redovisar de övergripande resultaten och här kan vi göra tre huvudsakliga observationer. För det första ser vi ett övergripande mönster där förtroendet ökat för de flesta, om än inte alla, aktörer. Inom ramen för denna allmänna bild kan för det andra konstateras att för vissa aktörstyper märks en väsentlig förändring.

Det gäller framför allt ett märkbart ökat förtroende för hur näringslivet, kommunerna, länsstyrelserna och EU hanterat pandemin. Samtidigt ser vi ett tydligt minskat förtroende för statens hantering av pandemin. En möjlig förklaring är att de nivåer som arbetat operativt med att hantera pandemins konsekvenser får högre förtroende, medan den statliga nivån som främst haft ansvar för lagstiftning, policys och samordning får minskat förtroende. Som en tredje observation ser vi hur andelen som tar ställning, dvs svarar att man har högt/mycket högt eller lågt/mycket lågt förtroende, ökar, rimligen därför att man ”exponerats” för olika aktörers agerande och reflekterat över roller och funktioner på ett sätt som man inte gjorde eller behövde göra innan pandemin.

Tabell 3 Förtroende för olika aktörers pandemihantering över tid (balansmätt)

	Vår 2020	Höst 2021	Differens	Varken lågt/högt förtroende vår 2020	Varken lågt/högt förtroende höst 2021	Differens
Medborgare	-3	-2	+1	48	45	-3
Civilsamhälle	+39	+37	-3	42	42	+0
Näringsliv	+12	+28	+16	48	44	-5
Kommun	+22	+37	+15	41	35	-6
Region	+44	+52	+8	29	24	-5
Länsstyrelse	+26	+37	+11	49	37	-12
Försvarsmakten	+33	+36	+3	45	42	-3
Staten	+47	+36	-11	27	28	+0
EU	+10	+27	+17	45	40	-5

Kommentar: Frågan löd 'Hur stort förtroende har du för följande aktörers hantering av coronapandemin?'. Balansmätt mellan andelen svarande som angett mycket högt/högt förtroende och andelen som angett lågt/mycket lågt förtroende för aktörers hantering av pandemin våren 2020 respektive hösten 2021. 2020 års siffror för varken lågt eller högt förtroende innefattar även de som svarat 'vet ej'. Antal svarande 2020 var 2 546 och antal svarande 2021 var 1 105–1 476.

Källor: SOM-undersökningen om coronaviruset 2020, den nationella SOM-undersökningen 2021.

Förtroende för framtida civil beredskap

Har hanteringen av den nuvarande pandemin någon effekt på förtroendet för framtida civil beredskap att hantera kriser? Resonemanget ovan om att förtroende till del är erfarenhetsbaserat pekar i den riktningen och det är därför intressant att försöka utröna huruvida allmänheten gör en sådan koppling till framtida beredskap. Inte minst är detta relevant givet att pandemin har utspelat sig parallellt med att Sverige återigen har börjat planera för ett civilt försvar i händelse av en allvarlig kris eller krig. Det civila försvar som Sverige nu planerar för baseras i stor utsträckning på den civila krisberedskapen.

Vi ställde frågan *Hur har följande aktörers agerande i samband med coronapandemin påverkat ditt förtroende för svensk civil beredskap inför en allvarlig kris eller ett krig?* De svarande fick välja mellan svarsalternativen kraftigt försvagat förtroende, försvagat förtroende, varken försvagat eller förstärkt förtroende, förstärkt förtroende och kraftigt förstärkt förtroende. Som framgår i tabell 4 kan konstateras att för de flesta aktörskategorier gäller att hanteringen av pandemin har stärkt förtroendet för framtida beredskap. Pandemihanteringen kan antas ha medvetandegjort människor om behovet av fungerande kris- och beredskapsfunktioner och på ett övergripande plan ger erfarenheterna från pandemin ökat förtroende för olika aktörer.

Tabell 4 Förtroende för framtida civil beredskap, hösten 2021 (procent)

Aktör	Kraftigt försvagat förtroende	Försvagat förtroende	Varken försvagat eller förstärkt förtroende	Förstärkt förtroende	Kraftigt förstärkt förtroende	Balansmätt
Medborgare	8	22	52	17	1	-12
Civilsamhälle	3	10	58	27	3	+17
Näringsliv	3	12	61	22	2	+10
Kommun	5	17	50	24	4	+6
Region	6	15	41	31	7	+17
Länsstyrelse	6	13	55	21	5	+7
Försvarsmakten	4	9	61	22	5	+14
Staten	11	17	38	27	6	+5
EU	8	14	53	21	4	+3

Kommentar: Frågan löd 'Hur har följande aktörers agerande i samband med coronapandemin påverkat ditt förtroende för svensk civil beredskap inför en allvarlig kris eller ett krig?' Andelen i procent av de svarande som angett att de har kraftigt försvagat, försvagat, varken försvagat eller förstärkt, förstärkt eller kraftigt förstärkt förtroende för den framtida civila beredskapen efter hanteringen av pandemin. Antal svarande varierar mellan 1 090–1 358.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Vi ser här hur trenderna från frågan om förtroende för hanteringen av pandemin går igen i svaren rörande förtroendet för framtida hantering av andra kriser. Förtroendet för andra medborgares hantering av framtida kriser är försvagat, det är fler svarande som angett att de har ett kraftigt försvagat eller försvagat förtroende för andra medborgares hantering av framtida kriser baserat på agerande under pandemin. Att förtroendet för medborgarnas hantering av framtida kriser är negativt kan i det här sammanhanget möjligen ses som en självkritik, lika väl som en kritik av andra medborgare. Medborgarnivån utgör dock ett undantag, för alla andra aktörer anger en större andel svarande ett förstärkt eller kraftigt förstärkt förtroende jämfört med andelen som anger ett försvagat eller kraftigt försvagat förtroende.

Dessa siffror får anses vara ett relativt gott betyg på konsekvenserna av agerandet under pandemin, hos det offentliga Sverige, näringslivet och civilsamhället.

I tabell 5 tar vi ett steg vidare och analyserar effekten av olika grupptillhörigheter på förtroendet för framtida krishantering utifrån erfarenheterna från pandemin, genom bivariata regressionsanalyser. Här följer resultaten i många fall de resultat vi redovisade i tabell 2, rörande förtroende för olika aktörers hantering av pandemin, dock med något mer begränsade samband. De oberoende variablerna ålder och politisk orientering uppvisar relativt starka samband, där äldre personer respektive personer som står till vänster politiskt uppvisar ett högre förtroende för de offentliga institutionernas framtida civila krisberedskap givet erfarenheten från hanteringen av pandemin. Samtidigt ser vi att inkomst inte har samma effekt på det framtidsorienterade förtroendet som det hade på förtroendet för hanteringen av pandemin.

Tabell 5 Bivariat regressionsanalys: Effekt av grupptillhörighet på vilken påverkan agerandet under pandemin haft för förtroendet för framtida civil krisberedskap, 2021 (ostandardiserade B-koefficienter)

Aktör	Medborgare	Civilsamhälle	Näringsliv	Kommun	Region	Länsstyrelse	Försvarsmakten	Staten	EU
Kön	-.056	.060	.010	.004	.063	.060	-.004	.134*	.056
Ålder	-.551***	-.142	-.115	-.207*	-.251*	-.259*	.036	-.519***	-.268*
Politisk orientering	-.048	.198*	-.207*	.313**	.369**	.528***	.171	.986***	.539***
Utbildning	-.032	-.108	-.058	.198	.250*	.060	.071	.132	.142
Inkomst	-.169	-.155	-.155	-.074	-.188	-.029	-.128	-.261	-.084
Stad/land	.169	-.007	.015	.106	.192	.110	.057	.005	-.240*

Kommentar: Bivariat regressionsanalys. Tabellen redovisar ostandardiserade B-koefficienter. Beroende variabel: påverkan som agerandet under pandemin har haft på förtroende för framtida civil beredskap, 1–5 där 1 är högt och 5 lågt. Negativa samband indikerar därför att högre värde på den oberoende variabeln har positiv effekt på förtroendet. Oberoende variabler: Kön: Kvinna 0, man 1. Ålder: Fyrdelad, 0,25=16–29 år, 0,50=30–49 år, 0,74=50–64 år, 1=65–85 år. Politisk orientering 0,2=klart till vänster, 0,4=något till vänster, 0,6= varken eller, 0,8=något till höger, 1=klart till höger. Utbildning: 0,25=låg (dvs. max grundskola el. motsv.), 0,50 medellåg (dvs. max gymnasium, folkhögskola el. motsv.), 0,75=medelhög (dvs. eftergymnasial utb., högsk./univ. kortare än 3 år), 1=hög (dvs. högskola/universitet 3 år eller längre/forskarutbildning). Sammanlagd hushållsinkomst: 0,33=max 300 000 kr, 0,66=301 000–800 000 kr, 1=mer än 800 000 kr. Stad/land: 0,25=ren landsbygd, 0,50=mindre tätort, 0,75=stad eller större tätort, 1=Stockholm, Göteborg, Malmö. *p <0,05; **p <0,01; ***p <0,001.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Gör vi en jämförelse mellan de två mätperioderna, under våren 2020 och hösten 2021, kring hur förtroendet för framtida civil beredskap har påverkats av pandemihanteringen kan vi notera intressanta skillnader mellan den första och tredje fasen av pandemin. Den delvis positiva bild som framgick av tabell 4, där fler

hade ett förstärkt eller kraftigt förstärkt förtroende för framtida krishantering efter hanteringen av pandemin, sätts här i ett något mer negativt ljus. Jämför vi corona-SOM våren 2020 med de svarande i SOM-undersökningen hösten 2021 ser vi att de svarande har fått ett mer positivt förtroende för kommunernas, länsstyrelsernas och EU:s (och marginellt också regionernas) framtida civila beredskap givet agerandet under pandemin, ju längre fram i pandemin vi kommit. Bilden för medborgarna, civilsamhället, näringslivet, Försvarsmakten och staten är emellertid negativ, här minskar andelen som fått ett ökat förtroende för framtida civil beredskap givet agerandet under pandemin, ju längre fram i pandemin vi kommit. Vi har tidigare argumenterat för att det fanns en ”rally around the flag”-effekt i pandemins inledande skede, där medborgarna slöt upp bakom de nationella ledarna (Bengtsson & Brommesson, 2022). Möjligen speglar resultaten här hur en sådan effekt avtog ju längre fram i pandemin vi kom. När det gäller andelen svarande som inte uppfattat varken ett försvagat eller förstärkt förtroende ser vi för de flesta aktörskategorier en liten minskning över tid, dvs ett betydligt mindre utslag än vad gäller ställningstagandet kring själva pandemihanteringen.

Tabell 6 Förtraendet för framtida civil beredskap, jämförelse av balansmått våren 2020 och hösten 2021

	Vår 2020	Höst 2021	Differens	Varken försvagat eller förstärkt förtroende vår 2020	Varken försvagat eller förstärkt förtroende höst 2021	Differens
Medborgare	+3	-11	-14	54	52	-2
Civilsamhälle	+27	+17	-10	53	58	+4
Näringsliv	+14	+8	-6	58	61	-3
Kommun	+1	+7	+6	53	50	-3
Region	+17	+17	+0	43	41	-1
Länsstyrelse	+6	+8	+1	60	55	-5
Försvarsmakten	+17	+14	-3	55	61	+6
Staten	+21	+6	-15	37	38	+1
EU	-8	+2	+10	54	53	-1

Kommentar: Balansmått mellan andelen svarande som angett kraftigt förstärkt/förstärkt förtroende och andelen som angett kraftigt försvagat/försvagat förtroende för aktörers hantering av en framtida kris våren 2020 respektive hösten 2021. 2020 års siffror för varken försvagat eller förstärkt förtroende innefattar även de som svarat 'vet ej'. Antal svarande 2020 var 2 546 och antal svarande 2021 var 1 090–1 358.

Källor: SOM-undersökningen om coronaviruset 2020, den nationella SOM-undersökningen 2021.

Avslutning: Förtroende i osäkra tider

Coronapandemin har utvecklats till en unik samhällsutmaning som påverkat alla samhällssektorer och föranlett enskilda individer och privata och offentliga aktörer att vidta en palett av åtgärder av extraordinärt slag, i många fall med långtgående konsekvenser för medborgarna. Hur återspeglas detta i allmänhetens förtroende för offentliga och privata aktörers krishantering och i vilken utsträckning påverkar det förtroendet för olika aktörers förmåga att hantera en framtida kris?

I det här kapitlet visar vi att på ett övergripande plan har förtroendet varit relativt högt; det är generellt sett betydligt fler som hyser högt förtroende jämfört med lågt förtroende vad gäller hanteringen av pandemin. Eftersom samhällsförtroende utgör en central komponent i samhällskontraktet mellan medborgarna och det offentliga är detta resultat viktigt; legitimiteten för den svenska krishanteringsstrategin och för olika aktörers agerande kan sägas ha varit hög. Noterbart i sammanhanget är det relativt låga förtroendet för andra medborgares agerande under pandemin. Som vår analys också visar finns det dock betydande variation i förtroende mellan olika samhällsgrupper. Äldre hyser generellt sett högre förtroende än yngre. Personer på vänstersidan av det politiska spektrat hyser högre förtroende för offentliga aktörer än vad personer till höger gör; avseende förtroendet för näringslivet gäller det omvända. Även inkomstnivå är betydelsefullt; personer med högre inkomster hyser också högre förtroendenivåer. Som vi konstaterat följer dessa resultat det förväntade. Vi kan också konstatera variation över tid, mellan pandemins inledande skede (våren 2020) och den tredje fasen (hösten 2021). Förtroendet för inte minst kommunerna, EU, näringslivet och viss mån regionerna ökade väsentligt, medan förtroendet för staten sjönk markant. Den inledande fasens nationella samling förefaller således ha försvagats över tid; istället har förtroendet för den praktiska krishanteringen stärkts.

Förtroende formas till del av tidigare erfarenheter och i det perspektivet kan vi förvänta oss att hanteringen av pandemin påverkar allmänhetens förtroende för olika aktörers möjlighet att hantera en framtida samhällskris eller t o m en krigssituation. Vår analys av hur pandemihanteringen inverkar på förtroendet för framtida krishantering visar att för alla aktörskategorier förutom den enskilde medborgaren gäller att förtroendet förstärks av agerandet under pandemin, särskilt gäller detta för civilsamhället, regionerna och Försvarmakten. Precis som i frågan om förtroendet för pandemihanteringen som sådan är ålder och politisk hemvist av vikt för att förklara det förstärkta förtroendet för framtida krishantering; inkomst har dock inte samma förklaringskraft i det här fallet.

Sammantaget kan vi teckna en positiv bild kring förtroendet för aktörers hantering av pandemin, men också vad gäller hur hanteringen av pandemin inverkat på förtroendet för framtida krishantering. Enligt medborgarna kan därmed den svenska strategin sägas ha varit relativt framgångsrik, där rekommendationer snarare än tvingande åtgärder har vunnit medborgarnas förtroende, med reservation för

den variation mellan aktörer och tidsperioder som vi kunnat peka på. För framtida kriser är detta viktiga lärdomar, där medborgarnas höga förtroendenivåer även fortsättningsvis ger myndigheterna anledning att sätta tilltro till att det offentliga rekommendationer tas i beaktande av medborgarna, utan tvingande åtgärder som skulle kunna riskera att underminera förtroendet.

Referenser

- Bengtsson, Rikard & Douglas Brommesson (2022). Institutional trust and emergency preparedness: Perceptions of Covid 19 crisis management in Sweden. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, DOI 10.1111/1468-5973.12391
- Bengtsson, Rikard, Brommesson, Douglas & Zigne Edström (2020). *Civil beredskap i coronatider: Förtroendet störst för staten och för regionerna*. SOM-undersökningen om coronaviruset 2020. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Berg, Monika & Tobias Johansson (2020). Building Institutional Trust Through Service Experiences: Private Versus Public Provision Matter. *Journal of public administration research and theory*, 30(2): 290–306.
- Christensen, Tom & Per Lægrend (2005). Trust in Government. The Relative Importance of Service Satisfaction, Political Factors, and Demography. *Public Performance and Management Review*, 28(4): 487–511.
- Falk, Elisabeth & Ulrika Andersson (2021). Förtroende för samhällets och pandemins aktörer. I Ulrika Andersson, Anders Carlander, Marie Grusell & Patrik Öhrberg (red) *Ingen anledning till oro (?)* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Fitzgerald, Jennifer & Jennifer Wolak (2007). The roots of trust in local government in western Europe. *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, 37(1): 130–146.
- Johansson, Bengt, Sohlberg, Jacob, Esaiasson, Peter & Marina Ghersetti (2021). Why Swedes Don't Wear Face Masks During the Pandemic – A Consequence of Blindly Trusting the Government. *Journal of International Crisis and Risk Communication Research*, 4(2): 335–358.
- Martinsson, Johan & Ulrika Andersson (red) (2021). *Svenska trender 1986–2020*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- OECD (2017). *Trust and Public Policy. How Better Governance Can Help Rebuild Public Trust*. Paris: OECD.
- OECD (2022). *OECD Data: Trust in government*. Hämtad från <https://data.oecd.org/gga/trust-in-government.htm>
- Ortiz-Ospina, Esteban & Max Roser (2022). *Trust. Our World in Data*. Hämtad från <https://ourworldindata.org/trust>
- Pierre, Jon (2020). Nudges against pandemics: Sweden's COVID-19 containment strategy in perspective. *Policy and Society*, 39(3): 478–493.

- Putnam, Robert (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rothstein, Bo (2005). *Social traps and the problem of trust*. Cambridge University Press.
- Spadaro, Giuliana, Gangl, Katharina, Van Prooijen, Jan-Willem, Van Lange, Paul A. M. & Cristina O. Mosso (2020). Enhancing feelings of security: How institutional trust promotes interpersonal trust. *PLoS ONE*, 15(9): e0237934.
- Van Ryzin, Gregg G. (2007). Pieces of a Puzzle. Linking Government Performance, Citizen Satisfaction, and Trust. *Public Performance & Management Review*, 30(4): 521–535.

